

ANDREJ HLÁVEK

Domnievam sa, že analýza Leninovho diela z hľadiska boja proti subjektivismu a objektivismu má svoj význam, pretože dnešní marxisti nie sú imúnni ani voči jednému ani voči druhému krajnému prístupu k realite. Pritom predpokladám, že ak má byť táto analýza efektívnejšia, nemôže sa zredukovať na jednoduchý priezrez históriou tvorby Leninovho diela alebo na sumu príkladov, ale sa musí vyčleniť zvláštnosť Leninovho spôsobu analýzy spoločenskej skutočnosti, čo zároveň — ak ho porovnáme s ostatnými jeho súčasníkmi, hlásiacimi sa k Marxovmu dielu a odkazu — predpokladá aj vyčlenenie charakteru či osobitostí jeho postoja k samému Marxovmu a Engelsovmu učeniu. Inými slovami: — musíme si odpovedať na otázku, prečo Lenin teoreticky i prakticky efektívne či úspešne vyriešil tie problémy robotníckeho hnutia, ktoré za jeho čias stáli aj pred ostatnými marxistami a ktoré oni nevyriešili a nedali teda robotníckemu hnutiu účinnú teoretickú orientáciu v boji za jeho ciele.

Rozbor zvláštností Leninovho spôsobu analýzy sociálnej skutočnosti poskytneme nám nielen obraz o jeho boji za subjektivistickými alebo objektivistickými úchylkami a koncepciami predstaviteľov vtedajšieho revolučného hnutia, — o to nám napokon ani natoľko nejde — ale nám môže poukázať aj na to, ako aj my sami môžeme upadnúť do jednej alebo do druhej tejto krajnosti a tým znehodnotiť naše vlastné úsilie a vynaloženú námahu, a tak fakticky, nezávisle od toho, čo si o sebe myslíme a tvrdíme, zakrpať, či odchádzať a prechádzať už na nemarxistické pozície.

Jedna z prvých a z hľadiska mojej témy najvýznamnejších Leninových prác je brožúra *Kto sú priatelia ľudu . . .*, napísaná roku 1894, lebo práve tu v polemike s národníckym sociológom Michajlovským V. I. Lenin odhaľuje subjektivismus tohto sociológa a zároveň precízne sformuluje svoj vlastný postoj k Marxovmu učeniu a k jeho dialektike. Napriek tomu najprv chcem upozorniť na Leninov článok *Náš program*, v ktorom V. I. Lenin v podobe takéhoto programového vyhlásenia sformoval zvláštnosti svojho postoja k Marxovmu učeniu a tým aj svojho prístupu k sociálnej skutočnosti — tie zvláštnosti, ktoré ho počas celoživotnej dráhy výrazne odlišovali od iných jeho súčasníkov-marxistov. Tento svoj programový postoj k Marxovej teórii vyjadril takto: „objasnila skutočnú úlohu revolučnej socialistickej strany; nevymýšľať plány ako prebudovať spoločnosť, nekázať kapitalistom a ich päťolízacom . . . , ale *organizovať triedny boj proletariátu a viesť tento boj, ktorého konečným cieľom je vydobytie politickej moci proletariátu a organizovanie socialistickej spoločnosti.*

¹ Termín „objektivismus“ sa zvyčajne používa len v tom význame, aký mu dal V. I. Lenin v *Materializme a empiriokriticizme* na označenie iluzórneho pokusu zaujať nestranný, nadstranný či nadtriedny postoj vo filozofii, v spoločenskej vede a vôbec v ideologickom boji, pokusu, ktorý môže slúžiť aj na úmyselné balamutenie ľudí. V kontexte tohto môjho výkladu zdôrazňujem však iný aspekt obsahu tohto pojmu, keďže objektivismus tu vyzdvihujem ako extrémny protipól subjektivismu.

A teraz sa pýtame: čo nového vniesli do tejto teórie tí jej hluční „obnovovatelia“, ktorí teraz spustili taký krik, zoskupujúc sa okolo nemeckého socialistu Bernšteina? Zhola nič: nepomkli ani o krok vedu, ktorú nám poručil rozvíjať Marx a Engels; nenaučili proletariát nijakým novým spôsobom boja; iba cúvali, preberajúc útržky zastaraných teórií.

My vôbec nehľadíme na Marxovu teóriu ako na čosi definitívne a nedotknuteľné; sme, naopak, presvedčení, že položila len základné kamene tej vedy, ktorú socialisti *musia* ďalej rozvíjať vo všetkých smeroch, ak nechcú zaostať za životom. Nazdávame sa, že je mimoriadne potrebné, aby ruskí socialisti samostatne prepracovávali Marxovu teóriu, lebo tá dáva len všeobecné smernice, ktoré sa konkrétne aplikujú ináč na Anglicko ako na Francúzsko, na Francúzsko ináč ako na Nemecko a na Nemecko inakšie ako na Rusko“.²

Lenin teda chápe Marxovu teóriu či marxizmus ako všeobecný návod k revolučnej činnosti v každej konkrétnej krajine a situácii a len ten zastáva *objektívne* marxistom, kto vie tento všeobecný návod *tvorivo a efektívne* aplikovať v konkrétnej situácii či v riešení konkrétnych problémov, a to v prospech realizácie konečného cieľa proletariátu. A práve charakter tohto postoja k Marxovmu učeniu, ktorý sa prejavuje v postoji k reálnej a konkrétnej skutočnosti danej doby je tým kritériom, ktoré umožňuje a Leninovi aj umožnilo stať sa vedecky dôsledne, teda *objektívne* skutočným materialistickým dialektikom, marxistom a revolucionárom, na rozdiel od toho, kto sa iba cíti alebo vydáva za opravdivého, skalopevného a verného marxistu, revolucionára a dialektika.

V svojom postoji k Marxovmu učeniu sa V. I. Lenin pridržal princípov a teórií marxizmu, a predsa nebol dogmatikom; popieral platnosť či účinnosť niektorých Marxových teórií pre to obdobie, v ktorom Lenin žil, vytváral nové teórie, a predsa nebol revizionistom Marxovho učenia. V čom to je? Odpoveď na túto otázku dáva sám Lenin vo svojej polemike s predstaviteľmi neskorého ruského roľníckeho socializmu, keď pravdivosť teórie, aj teórie marxizmu, viaže na jej súhlas so skutočnosťou, na jej produktivnosť v riešení nastolených problémov: „Nijaký marxista — píše Lenin — v Marxovej teórii nikdy nevidel akúsi všeobecne záväznú filozoficko-kritickú schému, nevidel v nej čosi viac, ako je vysvetlenie určitej spoločensko-ekonomickej formácie . . . nijaký marxista nikdy nezakladal svoje sociálno-demokratické názory na niečom inom ako na ich súlade so skutočnosťou a s dejinami určitých, v tomto prípade ruských spoločensko-ekonomických vzťahov“.³ A na inom mieste V. I. Lenin hovorí: nemôže byť dogmatizmus tam, kde hlavným a jediným kritériom učenia je jeho zhoda so skutočným procesom spoločensko-ekonomického vývinu; nemôže byť sektárstvo tam, kde sa úloha redukuje na pomoc pri organizovaní proletariátu . . .“⁴

Neplodnosť predmarxovských teórií o spoločnosti a pokusov riešiť spoločenské problémy z deviatich desiatín spočívala podľa slov Lenina „v čisto apriórnych, dogmatických a abstraktných konštrukciách, čo je spoločnosť, čo je pokrok atď . . .“ A takéto subjektivistické konštrukcie robil aj Michajlovský. Avšak pokračuje Lenin,

² V. I. Lenin, *Spisy 4*, VPL, Bratislava, 181—182.

³ V. I. Lenin, *Spisy I*, SVPL 1953, s. 171.

⁴ Tamže, s. 263.

„... takéto teórie nestoja za nič už svojou existenciou, nestoja za nič pre svoje základné metódy, pre svoju úplnú a bezútešnú metafyzickosť. Veď začínať otázkami, čo je spoločnosť, čo je pokrok, znamená začínať od konca. Kde vezmete pojem spoločnosti a pokroku vôbec, keď ste nepreštudovali ani jednu spoločenskú formáciu ako takú, keď ste ani len stanoviť nevedeli tento pojem, keď ste nevedeli ani čím začať seriózne vecné štúdium, objektívnu analýzu nejakých spoločenských vzťahov? To je najrukolapnejší znak metafyziky, ktorou sa začínala každá veda: kým sa nevedeli dať do štúdia faktov, stále vymýšľali a priori všeobecné teórie, ktoré ostávali vždy neplodné. Metafyzik-chemik, ktorý ešte nevedel vecne preskúmať chemické procesy, vymýšľať teóriu o tom, aká sila je chemická afinita. Metafyzik-biológ uvažoval o tom, čo je život a životná sila. Metafyzik-psychológ uvažoval, čo je duša. Absurdný tu bol už aj postup! Nemožno uvažovať o duši, a neujasniť si vopred jednotlivé psychické procesy“.⁵

Pri skúmaní ruského národnického hnutia a jeho boja proti materialistickému deterministickému chápaniu dejinného vývinu V. I. Lenin prichádza k záveru, že toto hnutie fakticky vo svojich teóriách *dogmaticky* priliplo na ideách starého ruského roľníckeho socializmu (Hercen, Černyševskij), a tým *upadlo do subjektívno-idealistických metód* konštruovania spoločenského pohybu. Postup tvorby teórií predstaviteľov tohto hnutia nespočíva na serióznej analýze spoločenskej skutočnosti, nerobia serióznú analýzu rozostavenia a záujmov jednotlivých spoločenských síl, ale na základe starých teórií vytvárajú apriórne konštrukcie, a tak upadajú do subjektivismu, voluntarizmu, utopizmu, detských ilúzií a optimizmu. Na základe týchto konštrukcií sa domnievajú potom, že spoločenský vývin pôjde a musí ísť tak, ako si ho sami v svojej hlave vykonštruovali, že v dejinách sa nepresadzuje dejinná nevyhnutnosť, ako ju chápal K. Marx, pretože ona (ako sa nazdával Michajlovskij), je iba aplikáciou heglovských triád. Dejinný vývin Ruska môže ísť podľa mienky Michajlovského celkom ináč a nie do kapitalizmu, a to vtedy, ak ruská spoločnosť preberie do seba a uplatní v sebe všetko najlepšie z rôznych spoločensko-politických systémov, Rusko môže obísť kapitalistický spôsob výroby. Podľa Leninovho názoru tieto národnické teórie sú však čisto subjektivistickými konštrukciami.

Poukaz na súvislosť a závislosť medzi dogmatizmom a subjektivismom má, myslím si, svoj zmysel, aj keď netvrdím, že len dogmatizmus vyúsťuje do subjektivismu, ale iba to, že dogmatizmus a subjektivismus sú si veľmi blízke, a to napriek tomu, že dogmatizmus nadobúda skôr vonkajšiu podobu objektívneho idealizmu, pretože v postoji človeka k svetu má úlohu demiurga tohto sveta a praxe (a to i jeho osobného sveta a osobnej praxe) nejaká ním prevzatá a privlastnená teória, idea, pojem, ktorú vyslovila ním uznávaná autorita. Ak sa človek strnule či dogmaticky pridrižiava určitých ním prevzatých a privlastnených (nie ním osvojených, nie ním ovládaných!) ideí, teórií, neberie do úvahy nielen skúsenosť iných, ale ani svoju vlastnú, neanalyzuje ju, a ak áno, tak iba z hľadiska potvrdenia a obhájenia tejto teórie. Preto hľadá a vytrháva príklady z praxe. Keďže túto teóriu považuje a priori, navždy a vo všetkom za pravdivú, vtesnáva do nej ako do všeobecnej

⁵ Tamže, s. 128–129.

schémy hocijakú skúsenosť a ak sa tá do nej nevmetí, ak jej vyslovene protirečí, treba túto skúsenosť prispôbiť, zbaviť ju „náhodného“, „nepodstatného“, „druhoradého“, toho, čo z teórie nevyplýva, a to z hľadiska tejto teórie, tohto pojmu, predstavy či teóriou objavenej nemennej podstaty skutočnosti. Tento postup je pre dogmatika celkom „prirodzený“ a „logický“, lebo ním prevzatá idea, pojem (alebo aj pojem, predstava, ktorú si sám o skutočnosti raz navždy vytvoril) sa mu predstavuje ako prvotná, čistá, nadradená a sama realita nadobúda voči teórii, pojmu podradné, odvodené, druhotné, nestále postavenie. Reálna skutočnosť, reálne dejiny sú pre dogmatika vždy iba deformáciou ním privlastnenej idey, projektu, zmodelovaného dejinného procesu, logickej línie prameniacej z princípu teórie. Tento postup zároveň vyjadruje jeho pohodlnosť a teoretickú impotenciu, strach a zbabelosť pred novým, túžbu, aby skutočnosť bola a zostala taká dokonalá a logická, akú ju uvidel v privlastnenej teórii, alebo ako si ju raz navždy skonštruoval vo svojej predstave.

A skutočne, nielen u národníkov, ale počas svojho celoživotného zápasu aj V. I. Lenin narážal na dogmatický spôsob myslenia u mnohých vtedajších marxistov, ktorí miesto toho, aby seriózne analyzovali postavenie i rozloženie a záujmy triednych a vôbec vnútorných i medzinárodných politických subjektov v danej dobe a tak predvídali pôsobenie týchto síl v každom dejinnom zlome a pri každej zmene politickej situácie, pridŕžali sa od Marxa prevzatých teórií, ktoré u nich nadobúdali charakter aprioristických schém a len cez ne sa pozerali na meniacu sa skutočnosť. V tomto ohľade sú azda najznámejšie Leninove výčitky menševikom za ich chápanie revolúcie roku 1905 v Rusku. „V ich úvahách“ — pripomíname Leninove výčitky na účet menševikov — „ustavične prebleskuje myšlienka, že buržoázna revolúcia je takou revolúciou, ktorá môže dať len to, čo je výhodné pre buržoáziu. A zatiaľ nie je nič chybnéjšie ako táto myšlienka . . . Čím úplnejšia a radikálnejšia, čím dôslednejšia bude buržoázna revolúcia, tým lepšie bude zabezpečený boj proletariátu proti buržoázii za socializmus. Jedine ľuďom, ktorí vôbec nepoznajú vedecký socializmus, sa môže zdať tento záver nový alebo divný, paradoxný. Z tohto záveru okrem iného vyplýva aj poučka, že v určitom zmysle je buržoázna revolúcia *prospešnejšia* proletariátu než buržoázii.“

Aj Leninova polemika s Trockým o robotníckom štáte v r. 1920 poukazuje na to, že „Trocký neustále hovorí z hľadiska všeobecného princípu. Hovorí o robotníckom štáte, ale veď to je abstrakcia. Keď sme v r. 1917 písali o robotníckom štáte, bolo to vtedy pochopiteľné . . .“ Vtedy skutočne išlo o stanovenie všeobecných princíпов, ale dnes — hovorí Lenin — musíme konkrétne uvažovať a rozhodovať. Dnes „náš štát fakticky nie je robotníckym ale robotnícko-roľníckym — to po prvé“, a po druhé — „štát je u nás robotnícky s byrokratickými deformáciami. Hľa realita prechodu“ . . .⁶

Tiež Bucharinovo odmietavé stanovisko k možnostiam využitia štátneho kapitalizmu pre sovietsku moc v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu, podľa Leninovho názoru pramenilo v dogmatickom lipnutí na ich spoločnej teórii z roku 1915. „Bucharin nesprávne hovorí — píše Lenin — že za sovietskej moci

⁶ V. I. Lenin, *Spisy* 42, Moskva, GPJ 1963, s. 205—208.

nemôže byť štátny kapitalizmus... to je zjavný nezmysel. Celý rad podnikov a závodov, ktoré sú pod kontrolou sovietskej moci a patria štátu, už len to dokazuje prechod od kapitalizmu k socializmu, a súdruh Bucharin sa nechce tým konkrétne zaoberať, ale pripomína, ako sme sedeli v zimmerwaldskej lavici a písali proti nemu (štátnemu kapitalizmu — A. H.), ale to bolo bohviekedy a spomínať to teraz po polročnej existencii sovietskej moci, aj po pokusoch, čo sme urobili, čo sme mohli urobiť, keď sme vyvlastňovali, konfiškovali, znárodňovali, potom všetkom spomínať, čo sme písali roku 1915 — to je smiešne. Teraz nemôžeme nenastolovať otázku štátneho kapitalizmu a socializmu, otázku ako postupovať v prechodnej epoche...“⁷ Napokon V. I. Lenin v r. 1923 — teda už na konci svojho života v článku *O našej revolúcii* vytyka všetkým predstaviteľom II. Internacionály: „Všetci o sebe tvrdia, že sú marxisti, ale marxizmus chápu nemožne pedantsky. To najdôležitejšie v marxizme vôbec nepochopili, totiž jeho revolučnú dialektiku“.

Nebezpečenstvá upadnutia do subjektivismu pri osobnom presvedčení človeka, že stojí na pôde marxizmu, nespočíva však len v dogmatickom ustrnutí na niektorých poučkách a teóriách klasikov, resp. na tom, že si človek urobí z poučiek dialektiky jedinú a navždy hotovú všeobecnú schému dedukcie skutočnosti⁸, ale v tomto nebezpečenstve je každý marxista aj pri hľadaní a tvorbe nových odpovedí na nové problémy, ktoré prináša so sebou život. V tomto druhom prípade, ako upozornil V. I. Lenin vo svojom *Materializme a empiriokriticizme*, nemusí dôjsť iba k revidovaniu zastaraných a už neúčinných, neefektívnych teórií a k nahradeniu ich novými, efektívnymi teóriami riešenia starých i novozniknutých problémov — v čom spočíva podstata rozvoja marxizmu — ale môže dôjsť k omylom a cez jednotlivé a zásadné omyly až k odklonu od marxizmu a k prechodu na nemarxistické pozície, t. j. k revízii samých základov marxizmu, jeho podstaty — k revizionizmu.⁹ Pritom treba poznamenať, že sám omyl ešte nepredstavuje revizionizmus. Omyl vedie k revizionizmu len vtedy, ak človek na jeho základe vytvára

⁷ V. I. Lenin, *Záverčné slovo k referátu o najbližších úlohách*, Spisy 27, Bratislava VPL, s. 273.

⁸ V polemike s Michajlovským, ktorý podobne ako Dühring, obvinil Marxa, že pomocou hegelovských triád dokazoval nevyhnutnosť spoločenského vývoja k proletárskej revolúcii, V. I. Lenin fakticky upozornil, že to, čo Marx vôbec nerobil s Heglovou dialektikou, môže niekto iný robiť s Marxovou dialektikou a vydávať sa pritom za skúseného marxistu-dialektika. Aj Marxova dialektika sa môže stať pre daktorých marxistov (ktorí si ju dogmaticky privlastnili, ale fakticky neosvojili) práve takou všeobecnou schémou, do ktorej budú vtesnávať akýkoľvek jav a chápať tento jav a celú konkrétnu skutočnosť iba ako prejav, či ako ilustračný príklad a dôkaz o všeobecnej platnosti dialektiky, dedukovať z tejto schémy dialektiky akýkoľvek proces bez jeho konkrétnej analýzy alebo napokon urobiť z tejto dialektiky veľmi hybký nástroj ekvilibristických dôkazov pravdivosti hocičoho, čo sa hocikomu práve zachce. Ale veď „dialektická metóda vôbec nespočíva v triádach, naopak... popiera idealistické a subjektivistické metódy...“ (Lenin, *Spisy I*, c. d., s. 163). Nie je teda ani akousi schémou, podľa ktorej a z ktorej možno jednoducho bez analýzy dedukovať či vysvetliť akýkoľvek pohyb, zmenu, vývoj; nie je ani nástrojom elektrického zlučovania nezlučiteľného alebo malomeštiacky oportúnneho kompromisu alebo naopak, dokazovania pravdivosti nejakého názoru len preto, že protirečí názoru druhému. Marxova dialektika je iba *metodologickou* pomockou k pravdivej a efektívnej analýze meniacej sa a vyvíjajúcej skutočnosti. „Marxisti — písal Lenin — vždy preberajú z Marxovej teórie iba drahocenné metódy, bez ktorých nemožno vysvetľovať spoločenské vzťahy, a teda kritérium svojho hodnotenia týchto vzťahov vonkoncom nevidia v abstraktných schémach a podobných nezmysloch, ale v jeho správnosti a v zhode so skutočnosťou“ (tamže, s. 172).

⁹ Porovnaj V. I. Lenin, *Spisy 14*, s. 181, SVPL 1958.

teóriu odporujúcu princípom marxizmu. Zvyčajne má takýto odklon od princípov marxizmu svoje sociálne zdroje, ale významnú úlohu, ako poukázal V. I. Lenin vo svojom *Materializme a empiriokriticizme*, najmä na príklade mnohých významných prírodovedcov — majú v tomto prípade aj *gnozeologické zdroje*. Pritom tu vôbec nejde o to, že niektorý špeciálny problém riešime na základe jeho riešenia inými teoretikmi v iných filozofických a ideologických konštrukciách. Gnozeologické zdroje subjektivismu a idealizmu sa vzťahujú skôr na takú situáciu (aj keď ich táto situácia plne nevyčerpáva), keď z nedostatku vlastných intelektuálnych potencií riešiť daný špeciálny problém preberáme nielen skúsenosti z jeho riešenia v inom filozofickom a ideologickom systéme, ale aj východiskové princípy iného systému. To, čo sa stalo, ako je známe, aj niektorým ruským „hľadajúcim“ marxistickým filozofom, keď pri hľadaní odpovedí na niektoré problémy prírodovedné i spoločenskovedné siahli k machizmu natoľko, že sa dostali až na jeho pozície a z týchto pozícií potom chceli „opraviť“ základné či východiskové princípy filozofie marxizmu.

Už v *Materializme a empiriokriticizme*, ale najmä vo *Filozofických zošitoch* V. I. Lenin poukazoval na celkom reálnu možnosť, že aj marxista upadne do idealistických omylov pri riešení problémov, že sama podstata ľudského poznávacieho procesu poskytuje túto možnosť. Poskytuje ju v tom, že v tomto procese rozdejujeme svet na svet skutočný mimo nás a na náš pojem o svete. Keďže v pojme o svete, o veciach snažíme sa zafixovať, vyjadriť ich podstatu, potom celkom ľahko môžeme postaviť túto pojmom vyjadrenú podstatu sveta a vecí do úplne samostatného a dokonca prioritného postavenia voči skutočnému svetu a skutočný svet sa nám potom predstaviť len ako odvođenina a deformácia pravdivejšieho jeho teoretického modelu. A nielen to. Okrem toho už pri začiatkoch tvorby hocikákeho pojmu, teda keď chceme ním zachytiť opakujúce sa, zhodné, podobné či všeobecné vlastnosti vecí a ich vzťahy (aby sme si tak vytvorili nástroj takejto pojmovej skratky na obsiahnutie nekonečnej mnohosti, aby sme sa vyznali v nekonečnej rozmanitosti a svojráznosti vecí a situácií, aby sme poznali a prakticky zvládli povahu vecí i podmienok ich bytia a tvorby), chceme si všimnúť a vyčleniť práve tie podstatné črty a vzťahy vecí, ktoré nám v princípe prejavujú ich povahu, podmienky ich existencie, či ich vzťah k nám. Nemusí sa nám to však podariť. Môžeme napríklad vec vidieť cez takú jej stránku alebo cez také jej stránky, ktoré nám klamlivo prezentujú pravú jej povahu, podmienky jej bytia alebo jej tvorby i jej vzťahu k nám, a to, čo ju skutočne reprezentuje, môžeme naopak považovať, vyabstrahovať, vyradiť, vyčleniť, vylúčiť, ako to, čo je pre danú vec i pre nás (pre naše účely) nepodstatné, druhoradé, nedôležité. A tak si o vecí, o jej vzťahoch, o podmienkach jej existencie a budúcej realizácie môžeme vytvoriť veľmi skreslený, jednostranný, subjektivistický, iluzórny dojem i pojem, čo sa nám v praktickom vzťahu k nej pomstí a môže ohroziť aj našu vlastnú povahu a existenciu.

*

V tom prípade, keď by sme vytrhli obsah Leninovej brožúry *Kto sú priatelia ľudu* ... a dokonca aj obsah jeho *Materializmu a empiriokriticizmu* z jeho

celoživotnej tvorby, tak by nám Leninova vyhrotená polemika so subjektivismom mohla vyústiť v dojme, že V. I. Lenin vždy odsudzoval tvorbu akýchkoľvek všeobecných teórií, pojmov a schém ako bezobsažnú metafyziku. To po prvé. V zápale polemiky so subjektivistickým chápaním spoločenských javov a dejinného procesu, so subjektivistickými metódami tvorby pojmov, schém a modelov spoločenského vývinu, V. I. Lenin totiž pranieroval predovšetkým abstraktnú metafyzičnosť pojmov, ktorými narábala subjektivistická sociológia. Zdôrazňujúc nevyhnutnosť konkrétnej analýzy či nevyhnutnosť analýzy konkrétneho pre vytvorenie určitej teórie o tomto konkrétnom jave, V. I. Lenin napríklad upozornil na to, že Marx spravil obrovský krok k vedeckému pochopeniu dejín práve tým, „... že odhodil všetky tieto všeobecné úvahy o spoločnosti a pokroku vôbec a namiesto toho vypracoval vedeckú analýzu jednej určitej spoločnosti a jedného určitého pokroku, totiž kapitalistického“.¹⁰ V tejto polemike však výslovne V. I. Lenin neupozornil, že Marx aj keď vytváral svoj vedecký pojem kapitalizmu najmä na analýze kapitalizmu v Anglicku, predsa nevytvoril pojmovú kópiu či reprodukciu nejakého konkrétneho kapitalizmu, existujúceho v niektorej konkrétnej krajine a situácii, ale v teoretickej rovine jednej vedy (politickéj ekonómie) vypracoval „čistý model“ vnútornej logiky tvorby, fungovania, vývinových rozporov a tendencií kapitálu vôbec. Napokon aj sám Lenin v svojom *Materializme a empiriokriticizme* dokonca v čisto všeobecne filozofickej rovine vypracúval filozofické pojmy hmoty, vedomia pravdy a pod. A vo svojich *Filozofických zošitoch* v takejto rovine sformuloval aj základné zákony a črty dialektiky a dialektického spôsobu analýzy. Pojmy o spoločnosti, pokroku, pravde, slobode, dave, osobnosti a ďalšie pojmy majú byť skutočne konkrétne, lebo v živote neexistuje ani abstraktná spoločnosť vôbec, ani pokrok, pravda, sloboda, dav, osobnosť vôbec. Ak ich však máme pochopiť v tejto konkrétnej podobe, ak si máme vytvoriť presný, konkrétny pojem o nich, musíme ich pochopiť aj v ich princípe, v ich „čistom“ bytí, bytí „odzátvorkovanom“ od všetkých náhodných a druhotných konkrétnych znakov, čo znamená, musíme sa pokúsiť odpovedať aj na otázku, čo je to pravda, ľudská spoločnosť, pokrok, sloboda, dav, osobnosť atď. sama osebe, vo svojej podstate, teda bez ohľadu na konkrétne historické, resp. i triedne podoby. Na to napokon upozornil neskoršie aj sám Lenin vo svojich *Filozofických zošitoch*, keď sa zaoberal Heglovou a Marxovou metódou myšlienkového pochodu od abstraktného ku konkrétnemu pojmu. Prirodzene, ak by sme zostali iba na tejto čisto všeobecnofilozofickej úrovni a okrem toho, ak by sme zabudli, že tu išlo len o náš metodologický postup pre pravdivé pochopenie a zvládnutie skutočnosti, síce o postup veľmi efektívny a nevyhnutný (aby sme pomocou týchto pojmových skratiek, schém a teórií zvládli konkrétnu rozmanitosť a dokázali sa v jej rozmanitosti a zmenách ľahšie orientovať), hrozba čistého racionalizmu a napokon aj scholastiky, metafyziky, idealizmu a subjektivismu stala by sa celkom reálnou.

Po druhé: Ak by sme vytrhli brožúru *Kto sú priatelia ľudu... i Materializmus a empiriokriticizmus* z celkového kontextu Leninovho celoživotného diela, Lenin by sa nám mohol predstaviť aj ako objektivista či zástanca mechanicky

¹⁰ *Kto sú priatelia ľudu...*, s. 129–130.

pochopeného dejinného determinizmu, ktorý znehodnocuje úlohu ľudského (či už individuálneho alebo kolektívneho) subjektu na úroveň prostriedku realizácie nevyhnutnosti či vnútornej logiky dejinného vývoja. K takémuto pohľadu na Lenina mohli by nám poslúžiť najmä pasáže, ktoré vybral z Marxovej tvorby, aby v ostrej polemike s Michajlovského subjektivistickou sociologickou koncepciou celkom jednoznačne dokázal, že aj v spoločnosti, podobne ako v prírode, panuje zákonitosť či nevyhnutnosť, že celý spoločenský vývin je prírodohistorickým procesom.¹¹

Domnievam sa, že je nám dostatočne známy obsah Leninovej polemiky proti objektivismu či pozitivizmu alebo takzvanému ekonomizmu a tradeunionizmu legálnych marxistov alebo proti postoju ruských menševikov k priebehu očakávanej buržoáznej revolúcie v Rusku a programovanej účasti robotníctva v nej. V. I. Lenin už v týchto polemikách vysoko ocenil úlohu ľudského, najmä však kolektívneho subjektu a jeho avantgardy v dejinnom vývoji a zvlášť úlohu proletárskeho hnutia a jeho politickej strany v príprave, v priebehu i prevádzaní revolúcií. Už v práci *Čo robiť?* V. I. Lenin poukazuje na to, kam vedie preceňovanie objektívneho či živelného vývinu dejín a robotníckeho hnutia zvlášť a prispôsobovanie sa objektívnemu, živelnému vývinu. Ľudský subjekt môže a musí v prospech seba za určitých podmienok zvládnuť, prekročiť, prevrátiť a obrátiť objektívny dejinný vývin alebo jeho objektívnu, živelne pôsobiacu zákonitosť. A v tom je podstata jeho slobodného konania. Medzi iným Lenin píše: „Živelné robotnícke hnutie samo osebe môže utvoriť (a nevyhnutne utvára) iba tradeunionizmus a tradeunionistická politika je práve buržoázna politika robotníckej triedy...“. „Preto našou úlohou, úlohou sociálnej demokracie, je bojovať proti *živelnosti*, našou úlohou je *odvrátiť* robotnícke hnutie od tejto živelnej cesty, cesty tradeunionizmu pod krídla buržoázie...“, t. j. od presvedčenia „že treba sa spájať do zväzov,

---

¹¹ Takémuto pohľadu na Lenina nemohli by zabrániť ani tie jeho poznámky, ktorými sa Lenin v týchto prácach chcel dištancovať od mechanicky chápaného dejinného determinizmu, pretože v nich zatiaľ sám hlbšie neanalyzuje problém dejinného determinizmu vo vzťahu k slobode človeka. Píše: „Pán Michajlovský hovorí o — konflikte medzi ideou historickej nevyhnutnosti a významom osobnej činnosti — : verejný činiteľa sa mylí, keď sa pokladajú za činiteľov, pretože sú len činení, sú -bábky-, posunované z tajomného podzemia imanentnými zákonmi historickej nevyhnutnosti — takýto záver vraj vyplýva z tejto idey... to je jeden z obľúbených končikov subjektívneho filozofa — myšlienka konfliktu medzi determinizmom a mravnosťou, medzi historickou nevyhnutnosťou a významom osobnosti. Popísal hľbu papiera a narozprával strašne mnoho sentimentálnych malomeštiackych nezmyslov, aby vyriešil tento konflikt v prospech mravnosti a úlohy osobnosti. V skutočnosti tu o nijaký konflikt nejde: vymyslel ho pán Michajlovský, ktorý sa obával (a právom), že determinizmus podkope pôdu jeho milovanej malomeštiackej morálke. Myšlienka determinizmu síce tvrdí, že ľudské počínanie je nevyhnutné a zavrhuje absurdnú bájkou o slobode vôle, no vôbec neodstraňuje ani rozum, ani svedomie človeka, ani hodnotenie jeho činov. Práve naopak, len pri deterministickým nazeraní je možné prísne a správne hodnotenie, a nie zvažovanie všetkého na slobodnú vôľu. Tak isto ani myšlienka historickej nevyhnutnosti vôbec nepodkopáva úlohu osobnosti v dejinách: celé dejiny sa skladajú práve z činov osobnosti, ktoré sú nesporne činiteľmi“ (tamže, s. 142). Aj keď nemožno súhlasiť s Michajlovského subjektívne idealistickou koncepciou slobody človeka, ktorú vyjadril najmä v teórii o možnosti obídania kapitalistického vývinu v Rusku, predsa sa domnievam, že vzťah medzi dejinnou zákonitosťou či nevyhnutnosťou a slobodou i morálkou človeka nie je takým teoreticky jednoduchým a prakticky bezkonfliktovým problémom. Napokon sám Lenin už v práci *Čo robiť?* a v práci *Dve taktiky sociálnej demokracie* argumentovane a účinne polemizuje s koncepciami legálnych marxistov i menševikov, ktoré preceňovali práve automatizmus pôsobenia objektívnej nevyhnutnosti v dejinnom vývoji a v robotníckom hnutí zvlášť.

bojovať proti zamestnávateľom, vymáhať od vlády, aby vydávala tie či iné zákony potrebné pre robotníkov a pod.“¹²

Na účet postoja menševikov k priebehu buržoáznej revolúcie v Rusku V. I. Lenin medziiným poznamenáva, že sa na nich vzťahuje Marxov výrok „... o starom materializme, ktorému bola cudzia myšlienka dialektiky. Filozofi len *vysvetľovali* svet rozličným spôsobom — hovoril Marx — ale ide o to, zmeniť ho“. „Tak isto aj novoiskrovci môžu obstojne opisovať a vysvetľovať proces boja, ktorý sa im odohráva pred očami, ale vonkoncom nemôžu dať správne heslo v tomto boji... zľahčujú materialistické chápanie dejín tým, že ignorujú aktívnu, vedúcu a usmerňujúcu úlohu, ktorú môžu a majú v dejinách strany, ktoré si ujasnia materiálne podmienky prevratu a postaví sa na čelo pokrokových tried.“¹³

*

Význam Leninovho boja proti subjektivismu a objektivismu, ktoré nadobúdajú formu či už dogmatizmu, revizionizmu, pseudoradikalizmu alebo podliehania živelnosti, sa nám sporadicky aktualizuje vzhľadom na konkrétne situácie, v ktorých sa robotnícke hnutie tej-ktorej krajiny práve nachádza a plodí tú alebo inú odchýlku od revolučnej a tvorivej podstaty marxizmu a stáva sa pre toto hnutie živou a nebezpečnou. V tejto súvislosti treba azda pripomenúť známu a Leninom neustále pranierovanú dogmatickú skostnatenosť, teoretickú impotentnosť, pohodlnosť, oportúnnosť a konzervativizmus vodcov II. Internacionály, ktorá postupne viedla do bernšteinovských revizionistických „opráv“ „zastaralého“ a „neschopného“ marxizmu, až napokon vyústila do renegátstva Kautského a do plného krachu II. Internacionály.

Vedomí si vonkajších nebezpečenstiev, ako aj nebezpečenstiev, ktoré sa rodia na pôde samého hnutia a ohrozujú toto hnutie, aj predstavitelia komunistických a robotníckych strán na svojej poslednej porade znova zdôraznili, že jednou z hlavných úloh komunistov zostáva „... bojovať podľa konkrétnej situácie proti pravicovo oportunistickému aj ľavicovo oportunistickému prekrucovaniu teórie a politiky, proti revizionizmu, dogmatizmu a ľavicovo sektárskemu avanturizmu“.¹⁴

КРИТИКА ЛЕНИНЫМ СУБЪЕКТИВИЗМА И ОБЪЕКТИВИЗМА

Андрей Главек

На основе анализа работ В. И. Ленина автор статьи указывает на возможные недостатки движения мысли, ведущие к субъективизму или объективизму. Одновременно он пытается подчеркнуть те специфические черты отношения Ленина к учению К. Маркса

¹² V. I. Lenin, *Čo robiť?* SVPL 1956, Spisy 5, s. 388, 341, 333.

¹³ V. I. Lenin, *Dve taktiky sociálnej demokracie v demokratickej revolúcii*, Spisy 9, SVPL 1957, s. 33.

¹⁴ Hlavný dokument medzinárodnej porady komunistických a robotníckych strán a všetkých protiimperialistických síl, Pravda 18. júna 1969, s. 4.

и Ф. Энгельса, а также те специфические черты его метода анализа общественной действительности, благодаря которым он смог устранить эти заблуждения теоретической мысли и тем самым успешно решать характерные для того времени проблемы пролетарского движения с точки зрения тех целей, которые для этого движения научно обосновали Маркс и Энгельс. Поскольку из остальных современников Ленина — представителей рабочего движения фактически лишь он с успехом теоретически и практически справился с задачами этого движения, постольку не только его непосредственный вклад в решение философской проблематики (а если сравнить этот его вклад с тем, что внесли остальные представители рабочего движения того времени, то можно сказать, что он является и самым содержательным, самым диалектическим и наиболее философским), но и его отношение к учению Маркса и Энгельса, как его метод анализа общественного деяния, имеют большое значение. И не только для самой марксистско-ленинской философии.

LENIN'S CRITIQUE OF SUBJECTIVISM AND OBJECTIVISM

Andrej Hlávěk

Proceeding from an analysis of Lenin's works the author points out to possible deficiencies of in the process of thinking that result in subjectivism or objectivism. Simultaneously he attempts to single out those particular aspects of Lenin's attitude towards the thought of Marx and Engels as well as that of his way of the analysis of reality that make it possible for him to overcome those failings of theoretical mind and thus to solve successfully the problems of proletarian movement of that age as regards to the ends that were scientifically justified for this movement by Marx and Engels. As among other Lenin's contemporaries- representatives of working movement it was, in fact, only Lenin who managed successfully, in theory as well as in practice, tasks of this movement therefore not only his direct contribution to the solution of philosophical problems (and if we compare his contribution with that of other representatives of working movement of that time we can say that it is also most comprehensive, dialectical, and philosophical) but also his attitude towards the thought of Marx and Engels as well as his method of analysis of social events is of great significance. And that not only for Marxist-Leninist philosophy.